

Igor Karik*Сумський державний університет, Україна*

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ihor Karikh*Sumy State University, Ukraine*

CULTURAL POLICY AS AN INSTRUMENT OF NATIONAL SECURITY POLICY OF UKRAINE

The article analyzes the role of cultural policy in the system of national security of Ukraine, in particular, in relation to the new geopolitical situation and Russian aggression in Ukraine. The author emphasizes that the integration of Ukraine into the European cultural space and preserving the unity of the national cultural space are important objectives for the national security in the cultural policy. Today, culture is seen as a tool for building a healthy society, an element of civil society, the segment of regional development and policy innovation. The high quality of national cultural product and forming the valuable foundation for civil society development by means of cultural policy are its priorities towards ensuring the national security policy of Ukraine.

Key words: national security, culture, cultural policy, national cultural space, national cultural product.

Вступ. Актуальність проблематики культурної політики в контексті політики національної безпеки України на сьогодні зумовлена тривалим ігноруванням ролі культури в житті пострадянського суспільства, а також політики держави щодо неї. Досить довго культура розглядалась як окремий сектор, що мав для суспільства або атракційне значення, або виглядав як далекий від нагальних потреб соціуму напрямок діяльності, пов'язаний із консервацією культурних цінностей та академічним мистецтвом. Ціннісна, смислотворча роль культури на рівні держави не бралася до уваги, водночас нею активно зловживали, маніпулятивно використовуючи у своїх гаслах, окремі політичні сили та їхні лідери. В результаті культура і культурна політика стали «слабкою ланкою» державної політики, від чого страждає гуманітарна безпека України в цілому.

Загрози цілісності гуманітарного простору України, у тому числі, культурного простору, напряду пов'язані з загрозами національній безпеці України. Культурна політика є одним із вагомих інструментів політики національної безпеки України, хоча цю її роль не було визнано вчасно. Починаючи з 2014 року здійснюється перегляд політики національної безпеки та причин гуманітарної катастрофи у східній частині України, культурна політика розглядається з точки зору її потенціалу як інструменту безпеки. На ролі культури як зброї найбільше наголошується в політиці міністра культури України В.Кириленка, який не уникав використання культури як інструменту пропаганди.

Культурна політика, на жаль, не встигає за розвитком громадянського суспільства в Україні, який сама культура стимулює і супроводжує. Реформування багатьох сфер державної політики пов'язане з євроінтеграційною динамікою в країні, у тому числі з інтеграцією культурного простору України до європейського, наближення до розуміння культури в Європейському Союзі як рушія суспільних змін і їх фасилітатора. З іншого боку, саме Революція Гідності стала відправним моментом розуміння важливості цілісності культурного простору України, який зазнавав як загроз гібридного характеру (внаслідок інформаційної агресії держави-сусіда), так і цілком фізичних загроз внаслідок військових дій на її території.

Дослідники Національного інституту стратегічних досліджень України констатують «відсутність цілісності й повноти гуманітарного простору визначає в сучасних умовах ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства, поширення сепаратистських настроїв та практик, негативно позначається на забезпеченні національної єдності та соборності Української Держави, становить суттєву загрозу її національній безпеці»¹.

¹ Степико, М. (2015). Цілісність гуманітарного простору України як об'єкт національної безпеки держави». Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. <<http://www.niss.gov.ua/articles/1871/>>.

Матеріал і методика.

У Стратегії національної безпеки України (2015)¹, яка визначає основні напрямки політики національної безпеки, культура і культурна політика не згадується як безпосередній інструмент та пріоритетний напрямок забезпечення національної безпеки. Хоча у загальних положеннях цього документу мова йде про захист таких фундаментальних цінностей, як незалежність, демократія, права людини тощо, які, на думку українських вчених, мають причетність до сфери культурної політики². Водночас серед основних цілей Стратегії національної безпеки є гуманітарний розвиток, складовою якого є культурний розвиток. Стратегія вказує на такі загрози національній безпеці України, як «інформаційно-психологічна війна» Росії, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування викривленої картини світу через російські засоби масової комунікації.

В іншому, не менш важливому, документі, Законі України «Про основи національної безпеки України» (2003)³, культурна проблематика згадується лише у ширшому контексті цінностей та національних інтересів України. На думку фахівців, цей документ вимагає поправок та уточнень, зважаючи на актуальну роль культури в процесах миротворення та забезпечення національної безпеки.

Аналіз матеріалу здійснюється на основі міжнародної експертизи ролі культури і культурної політики у процесах сталого розвитку, схваленої Міжнародним конгресом «Культура: ключ до сталого розвитку» в Ханчжоу (2013)⁴.

Дослідження спирається на аналітичну базу експертів Національного інституту стратегічних досліджень, де гуманітарна політика та культурна політика як її складова визнаються важливими чинниками політики національної безпеки.

Автор поділяє погляди європейських дослідників В.Болто, Ч.Лендрі, С.Манді, Ф.Матарасо, та американських вчених Г.Хілмана-Чартрана, К. Мак-Кохи, які визначають культуру як чинник розвитку сучасного глобалізованого суспільства.

Результати і дискусія.

Дослідження культурної політики як інструменту політики національної безпеки доводить, що в науковому і в політичному дискурсі роль культури і державної політики щодо неї недооцінена.

Одна з найбільш вдалих концепцій культурної політики постає у міжнародних документах. «Декларація про політику в галузі культури» (Всесвітня конференція у Мехіко, 1982) визначає її одним із найважливіших чинників сталого розвитку⁵.

Культурна політика України розвивається в річищі визначеної ЮНЕСКО та Радою Європи парадигми. Зокрема, основні її позиції відображені у підписаних Україною конвенціях та деклараціях цих структур, де питання культурної політики стоять на рівні першочергових стратегічних пріоритетів у розвитку сучасного європейського суспільства. У глобальному вимірі ці питання розглядаються як основні компоненти політики сталого розвитку. Найважливіші конференції та семінари під егідою ЮНЕСКО (Монако-1967, Гельсінки-1972, Мехіко, 1982, Стокгольм 1998) на міжурядовому рівні піднімали питання використання культурної політики в інтересах суспільного розвитку та розглядали різноманітні підходи щодо успішної реалізації культурних політик. Ці погляди пройшли певну еволюцію і розширили розуміння ролі культури та можливості використання і впровадження політики щодо неї. Так, на Всесвітній конференції у Монако культурна політика розглядалася як «комплекс операційних принципів, адміністративних і фінансових видів діяльності та процедур, які забезпечують основу дій держави у сфері

¹ Указ про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію національної безпеки України" 2015 (Президент України). Офіційний сайт Верховної Ради України.

<<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>>

² Валєвський, О. Пріоритетні завдання державної культурної політики в системі національної безпеки. Національний інститут стратегічних досліджень. <<http://www.niss.gov.ua/articles/2130/>>.

³ Закон про основи національної безпеки України 2003 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>>

⁴ The Hangzhou Declaration. Placing Culture of the Heart of the Sustainable Development Policies. UNESCO _ Building peace in the minds of men and women

<<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/images/FinalHangzhouDeclaration20130517.pdf>>

⁵ Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури. Офіційний сайт Верховної Ради України.

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_730>

культури»¹, а також «сукупність свідомих дій чи утримання від дій у суспільстві, які спрямовані на досягнення певних культурних цілей шляхом оптимального використання усіх фізичних та духовних ресурсів, які має суспільство»². На міжурядовій конференції у Стокгольмі визнається, що політика сталого розвитку має включати культурний компонент, а культурна політика повинна осмислюватися відносно потреб суспільства та оновлюватися як місцевому, так і регіональному та глобальному рівнях; підкреслюється значення міжнародних культурних комунікацій: «Країни повинні працювати разом над розбудовою інформаційного світу і взаєморозуміння, в якому розмаїття культурних цінностей, етнічних та поведінкових моделей складають справжню культуру світу»³.

У розвідках вітчизняних вчених до 2014 року переважає розуміння культурної політики як діяльності держави з планування культурного розвитку, а починаючи з 2014 року, коли здійснюється перегляд політики національної безпеки та причин гуманітарної катастрофи у східній частині України, окремі аспекти культурної політики розглядаються у тому числі з точки зору її потенціалу як інструменту безпеки⁴.

Зміна соціальної ролі культури загалом і політики управління нею зазнали відчутного впливу з боку процесів декомунізації в Україні. Декомунізація як частина культурної політики покликала перегляд засад управління культурою, які багато в чому були наближеними до радянської ідеології та далекими від умов сучасного ринку та актуальних потреб суспільства. Так, окреслюючи три види регуляцій культурної сфери, Т.Возняк зазначає, що в тоталітарних державах культура використовується для «формування ментальності та політичних поглядів» їх громадян та світової спільноти⁵. Проблема управління культурою в Україні полягає в успадкуваному від УССР «клієнтистському Міністерстві культури», основною функцією якого залишається розподіл коштів, а політичне маніпулювання цією функцією дозволяє існування корупційних схем.

Посилення ролі культури в житті суспільства сприятиме переходу від цінностей безпеки до цінностей розвитку, який у документі Несторівської групи «Договір Гідності заради сталого розвитку» (2015) визнається визначальним для подальшого розвитку суспільства⁶. Культура і політика в сфері культури є саме тією площиною, у якій найкраще і найефективніше реалізується особистість та соціум, тому могла б бути корисною саме з огляду на потреби сталого розвитку. Виклики і загрози, що сьогодні стоять перед державою позначилися на гуманітарній сфері і відгукнулися потребами гуманітарної безпеки держави. Культура виступає одним із інструментів налагодження суспільного добробуту і політики забезпечення національної безпеки.

Створення національного культурного продукту високої якості обіцяє його конкурентоздатність на світовому ринку культурних послуг, що на пряму пов'язано з цілісністю культурного простору України та інформаційною безпекою. Політика сприяння національному культурному продукту повинна включати податкову політику, зокрема, пільги на створення, постачання, просування, реставрацію і розповсюдження національного культурного продукту, які мають підтверджуватися як на рівні податкового законодавства, так і на рівні створення окремого Закону про національний культурний продукт.

Такі функції культурної політики як комунікаційна, ціннісна, стимулююча виробництво високоякісного національного культурного продукту свідчать на користь того, що вона повинна виступати інструментом політики національної безпеки.

Ще у Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України 2012 року зазначається, що «потенціал, який європейська спільнота визнає за культурою, – це можливість для багатьох інновацій, у тому числі економічних. Сьогодні культура розглядається як інструмент

¹ *Cultural Policy: A Preliminary Study* (1969). Paris. UNESCO, 5. UNESCO _ *Building peace in the minds of men and women* <<http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000011/001173eo.pdf>>

² *Cultural Policy: A Preliminary Study* (1969). Paris. UNESCO, 7. UNESCO _ *Building peace in the minds of men and women* <<http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000011/001173eo.pdf>>

³ *Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиров* (2002). Москва, 11.

⁴ Валуєвський, О. (2015). Пріоритетні завдання державної культурної політики в системі національної безпеки. *Національний інститут стратегічних досліджень*. <<http://www.niss.gov.ua/articles/2130/>>

⁵ Возняк, Т. (2015). Стагнація культурних стратегій в Україні. *Українська правда – Блоги*. <<http://blogs.pravda.com.ua/authors/voznyak/55775af3c761f/>>

⁶ *Договір гідності заради сталого розвитку*. Документ Несторівської групи. *Офіційний сайт Несторівської групи*. <<http://nestorgroup.org/wp-content/uploads/2015/02/Strategic-vision-NestorGroup.pdf>>

побудови здорового суспільства, елемент розвитку громадянського суспільства, сегмент регіонального розвитку та політичних інновацій. Культурі під силу вирішувати питання економічного зростання і проблеми зайнятості населення¹. Слід брати до уваги роль культури як консолідуючого чинника, адже вона виступає сферою зустрічі різних традицій і цінностей.

Потенціал культури виглядає недооціненим в одному із оглядів національної культурної політики, підготовленому експертами Ради Європи у 2007 році на прохання Уряду України: “Невизнання на офіційному рівні багатьох речей, які в більшості країн Європи давно вважаються ключовими галузями культури. Ширше, модернізоване бачення культури відповідає їхнім національним культурним політикам і включає такі напрями, як творчі індустрії, дозвілля, кулінарію, молодіжну культуру, телебачення, відео і цифрове мистецтво, дизайн і моду, віртуальні музеї, клубну культуру тощо. Всі вони – за інерцією радянської традиції – зараз перебувають за межами компетенції міністерства та інших державних органів, а отже, й не включені до офіційної концепції культури України². На жаль, не можна констатувати, що з того часу відбулося чимало змін на рівні державної політики, хоча громадянське суспільство ініціює безліч проєктів для впровадження цих змін.

Законодавче забезпечення культурної політики вимагає допрацювати деякі документи. Зокрема, у культурній сфері незадовільно працюють механізми, закладені Законом України “Про державно-приватне партнерство” від 1 липня 2010 року, адже в іншому документі, Законі України “Про культуру” від 14 грудня 2010 року неурядовим організаціям, що працюють у сфері збереження культурної спадщини, відводиться допоміжна роль, не надаючи їм управлінських функцій (натомість за кордоном неурядовим благодійним організаціям надаються в управління об’єкти культурної і природної спадщини, які вони відновлюють, зберігають, та провадять на їх базі освітні та дослідницькі проєкти)³.

Необхідно вдосконалювати також законодавчу базу пам’яткоохоронної діяльності, аби ліквідувати конфлікт інтересів між суб’єктами містобудування та суб’єктами дослідження та охорони культурної спадщини. Охорона культурної спадщини тісно пов’язана з політикою національної пам’яті та має безпосереднє відношення до політики національної безпеки. Тому без доопрацювання законодавчої бази у цій сфері говорити про національну культуру і культурну політику як інструменти політики безпеки, на жаль, не виглядає можливим.

Загалом використання культури як інструменту політики національної безпеки передбачає її вдосконалення у наступних сферах:

1. національні культурні індустрії, у першу чергу – кінематограф та книговидавництво, а також – мода та дизайн, архітектура, реклама, індустрія відео-ігор, театр, танець, музика та циркове мистецтво;

2. пам’яткоохоронна сфера та пов’язана з нею політика національної пам’яті;

3. мовна політика та освіта національними мовами;

4. процеси децентралізації та реформування управління в культурі;

5. культурна дипломатія та іміджева політика засобами культури;

6. етнокультурна політика як складова політики національної ідентичності;

7. архівна та бібліотечна справи.

При обговоренні національної моделі культурної політики дослідники схиляються до того, що її вибір має пряме відношення до нагальних потреб держави та стану її суспільства і економіки. Отже, на сьогодні перед Україною у сфері культурної політики як інструменту національної безпеки стоїть два завдання: “осмислення власної культурної ідентичності, зокрема того, наскільки вона у нинішньому стані корелює з потребами розвитку особистості та консолідації населення України в межах єдиної політичної нації і вписується у європейський культурний контекст; формування культурної політики, яка була б спроможна задовольнити задані потреби і відповідала б основним принципам культурної політики ЄС у цілому та країн Європи⁴”.

¹ Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України (2012). Київ: НІСД, 171.

² Культурна політика України – оцінка міжнародних експертів (2007). Рада культурної співпраці, Березень, 121.

³ Здіорук, С.І. (2012). Культурна політика України: національна модель у європейському контексті: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 18-19.

⁴ Здіорук, С.І. (2012). Культурна політика України: національна модель у європейському контексті: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 36-37.

Культура як інструмент політики національної безпеки може виступити чинником подання фрагментованості національного культурного простору, актуалізації традицій та матеріальної та духовної спадщини через політику національної пам'яті та етнополітику, а також підтримка національних творчих індустрій.

Висновок.

Попри те, що в стратегічних та законодавчих документах щодо національної безпеки є посилання на загальні концептуальні засади щодо ролі культурної політики у зміцненні безпекової сфери, ця політика належним чином не визнається дієвим інструментом забезпечення державної національної безпеки.

Відаючи належне проаналізованим науковим працям, присвяченим дослідженню культурної політики в сучасних геополітичних умовах та у відношенні до завдань національної безпеки України, варто зауважити, що ця проблема не є ні у науковому, ні у політичному фокусі сьогодення.

Аналіз ролі культурної політики у системі національної безпеки України, зокрема, у зв'язку з новою геополітичною ситуацією та агресією Російської Федерації на території України, дає підстави стверджувати, що інтеграція України до європейського культурного простору та збереження цілісності національного культурного простору є важливими завданнями гуманітарної безпеки держави, за які відповідає культурна політика. Її результатами на сьогодні мають стати висока якість національного культурного продукту та культура як ціннісний фундамент розвитку громадянського суспільства.

References:

1. *Cultural Policy: A Preliminary Study* (1969). Paris. UNESCO, 5. UNESCO _ *Building peace in the minds of men and women* <<http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000011/001173eo.pdf>> [in English].
2. The Hangzhou Declaration. Placing Culture of the Heart of the Sustainable Development Policies. UNESCO _ *Building peace in the minds of men and women* <<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/images/FinalHangzhouDeclaration20130517.pdf>> [in English].
3. Valevskyy, O. *Priorytetni zavdannya derzhavnoyi kulturnoyi polityky v systemi natsionalnoyi bezpeky* [Strategic tasks of state cultural policy in the system of national security]. *Natsionalnyy instytut stratehichnykh doslidzhen* [National Institute for Strategic Studies]. <<http://www.niss.gov.ua/articles/2130/>> [in Ukrainian].
4. Voznyak, T. (2015). *Stahnatsiya kulturnykh stratehiy v Ukrayini* [Stagnancy of cultural strategies in Ukraine]. *Ukrayinska pravda – Blohy* [Ukrainian truth – blogs] <<http://blogs.ppravda.com.ua/authors/voznayak/55775af3c761f/>> [in Ukrainian].
5. *Deklaratsiya Meksiko shchodo polityky u sferi kultury* [Mexico's Declaration concerning policy and cultural sector]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_730> [in Ukrainian].
6. *Dohovir hidnosti zarady staloho rozvytku* [Dignity treaty for constant development]. Dokument Nestorivskoyi hrupy. *Ofitsiyyny sayt Nestorivskoyi hrupy* [Nestorivka's group document]. <<http://nestorgroup.org/wp-content/uploads/2015/02/Strategic-vision-NestorGroup.pdf>> [in Ukrainian].
7. Zdioruk, S.I. (2012). *Kulturna polityka Ukrayiny: natsionalna model u yevropeyskomu konteksti: analitychna dopovid* [Cultural politics of Ukraine – national model in european background: analytical report]. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].
8. *Kulturna polityka Ukrayiny – otsinka mizhnarodnykh ekspertiv* [Cultural politics of Ukraine – appraisal of international experts] (2007). Rada kulturnoyi spivpratsi, Berezen, 121. [in Ukrainian].
9. *Kulturnaja politika v Evrope: vybor strategii i orientiry* [Cultural politics in Europe: selection of strategy and waymarks] (2002). Digest. Moscow. [in Russian].
10. Stepko, M. «*Tsilnist humanitarnoho prostoru Ukrayiny yak obyekt natsionalnoyi bezpeky derzhavy*». *Analitychna zapyska* [The integrity of humanitarian space of Ukraine as an object of national security of a state]. *Natsionalnyy instytut stratehichnykh doslidzhen* [National Institute for Strategic Studies]. <<http://www.niss.gov.ua/articles/1871/>> [in Ukrainian].
11. *Ukaz pro rishennya Rady natsionalnoyi bezpeky i oborony Ukrayiny "Pro Stratehiyu natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny"* [Edict of the National Security Defense Council of Ukraine «About strategy of national security of Ukraine»] 2015 (President of Ukraine). *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>> [in Ukrainian].
12. *Zakon pro osnovy natsional'noyi bezpeky Ukrayiny* [The law on principles of national security of Ukraine], 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine). *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>> [in Ukrainian].
13. *Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovyshe Ukrayiny v 2012 rotsi: Shchorichne Poslannya Prezydenta Ukrayiny do Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [On internal and external position of Ukraine in 2012: Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine] (2012). Kyiv: NISD. [in Ukrainian].